

ОНІМІЯ ЯК ЗАСІБ ЧАСОПРОСТОРОВОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ДІЇ У ПЕРШОМУ РОМАНІ ТЕТРАЛОГІЇ Т.МАННА “ЙОСИП ТА ЙОГО БРАТИ”¹

Das Objekt der Spezialuntersuchung ist die Onomastik der Tetralogie von T Mann “Joseph und seine Brüder”, die eine grosse Rolle in der Struktur des ganzen Werkes spielte. Artikel betrachtet man die Besonderheiten der Verwendung von Topopoetonymen und Kosmopoetonymen des Romanes der Tetralogie.

Власні назви являють є одним з найважливіших каналів стислої передачі культурної інформації. За посередництвом онімії здійснюється комунікація зі сферою сакрального, з цариною міфологічних архетипів. Використовуючи пропріальну лексику, Т Манн впроваджує комунікацію з пам'яттю культури. Поетонімія роману обтяжена найрізноманітнішими асоціаціями та ремінісценціями внаслідок тривалого існування у контексті культури. Ім'я символізує об'єкт, що вказує на досить непрості стосунки між об'єктом та його ім'ям. У тетралогії Т. Манна ці відносини взагалі ускладнюються міфопоетичним характером всього тексту.

В основу тетралогії покладено біблійну легенду про Йосипа Прекрасного. Сама ж легенда (книга Буття 37 2-50.26) є однією з найкращих новел в світовій літературі. Розповідь про пригоди Йосипа відрізняється від усіх інших не тільки своєю формою, але й тим, що найперший її запис неодноразово перероблявся та доповнювався. Як свідчать багаточисельні джерела, найперші записи розповіді про Йосипа датуються кінцем правління царя Соломона або ж роками розколу стародавнього Єгипту.

Аналіз онімного словника тетралогії Т.Манна “Йосип та його браги” засвідчує наявність найрізноманітніших груп пропріальних одиниць, які відображають авторський спосіб освоєння світу, його світогляд, літературну та історичну обізнаність. Серед них – біблійні за походженням імена персонажів: Joseph, Jaakob, Rahel (Йосиф, Яків, Рахіль), згадувані особи Abraham, Isaak (Аврам, Ісаак) та міфологічна онімія Amun, Sin-Gott, Gilgamesch, Noah-Utnarischtim (Амун, Бог Син, Ной-Утнаштим). В романі-епопеї широко використані топопоетоніми, космопоетоніми та астропоетоніми. Використовуються давні, або стилізовані форми географічних назв UrKaschdim, Beth-Lahama (УрКашдим, Бет-Лахама), небесних тіл та світил Ishtar, Astarta (Іштар, Астарта).

Однією з особливостей творчої манери Т. Манна під час роботи над тетралогією “Joseph und seine Brüder” було широке використання топонімів (в більшій мірі біблійних), які відіграли значну стилістичну роль у творі. Скажімо, Hebron (Хеврон) – місто, яке одержало назву на честь сина Халєва, було одним із стародавніших міст в Іудєї. Манн використовує з різними стилістичними завданнями не лише цю назву, а й більш стару – Каріаф-Арба

Warum lebte er nicht mit den Seinen als besuzender Bürger in einer der Städte, Hebron selbst <...>. Warum zeltete er wie ein Ismaelit und Beduine der Wüste außer der Stadt und in offenem Lande, so daß er die Burg von Kirjath Arba nicht einmal sah, <.. > [4: 51]. Auch Hebron selbst, Kirjath Arba genannt, in dessen Gebiet man saß, war nicht von einem Menschen erbaut worden, sondern, wie wenigstens der Volksmund es wissen wollte, von dem Riesen Arba oder Arbaal [4: 53].

Розпочинається роман розділом “Am Brunnen” (Біля колодязя), хоча мова тут іде про зовсім інший колодязь, ніж у передмові “Höllenfahrt” (Сопєствие в ад) [див.2]. Відправна точка розповіді у підрозділі “Ishtar” (Іштар) розпочинається онімами, які визначають топографію місця дії: Nebron, Urusalim (Хеврон, Урусалим): *Es war jenseits der Hügel im Norden von Hebron, ein wenig östlich der Straße, die von Urusalim kam <.. > [4: 55].*

Від даних топоонімів, які визначають навіть не місце, а найважливіші орієнтири на місцевості, необхідні для локалізації подій, автор переходить до мікротопографічних об'єктів, але вже без вживання власних назв, потім описує теребінт – священне дерево, де відбуваються всі спалювання, а закінчує панорамною нічного неба

Т.Манн неодноразово використовує такі космопоніми як *Mond* (Місяць), *Sirius-Ninurtu* (Сіріус-Нінурту), *Prokion im Kleinen Hunde* (Прокіон Малого Пса), *Ninurtu* (Нінурту), *Nergal* (Нергал), *Mars* (Марс), *Saturn* (Сатурн), *Orion* (Оріон), *Taube* (Голуб), *Regul* (Регул), *das Bild des Lowen* (знак Лева), *Ishtar* (Іштар), *Astarta* (Астарт), *Sonne* (Сонце).

Найбільшої стилістичної ваги набувають такі варіанти номінації, коли поряд з сучасним онімом Манн вживає давні східні назви: *Wer wollte sagen, daß Typhon-Set, der rote Jäger, ganz zuerst und zuletzt am Himmel zu Hause und niemand anders als Nergal, der siebennamige Feind, Mars, der Rote, der Feuerplanet, gewesen sei?* [4: 187]

Манн, трактуючи вид зіркового неба, посилається на міфологію, а тому інколи вживає тільки стародавні вавилонські та асирійські назви небесних світил. Наприклад, космопонім *Nergal* – вавилонське божество; спочатку палюче сонце, потім бог страху та знищення – мору, засухи та особливо війни. планета Марс: *Nergal war da, nicht weit vom Zenit, ein wenig südöstlich, der siebennamige Feind, <...> den wir Mars nennen* [4: 60]

Der siebennamige Feind (семимисний ворог) дійсно мав низку епікнез: *Meslamtea* (той, що вийшов з святилища С-Меслам), *Lugalzippa* (в текстах часто брат-близнюк Месламтеї), можливо також *Lugalbaniak* ("дикий бик небес"), *Lugalbaniak*, "цар Кути" та інші. Нергал вважався також богом чекла, звідки і його ім'я "володар великого граду".

"*Iumar*-ассир., Ашторет-іуд., в міфології стародавніх асирійців була дочкою Місяця. Між планетами вона займає місце Венери *Doch schöner als diese, <...> war Ischar, die Schwester, Gattin und Mutter, Astarte, die Königin, der Sonne folgend, im tiefen Westen* [4: 60]

Найчастіше згадуваним Манном космопонімом є Місяць, який був виявлений стародавніми астрономами Вавилону ще в 433р. до Р. Хр.: *Ein weiterer Lichtkreis umgab den Mond, <...> [4: 60]. Aber sie kehrten zurück in den Lichtbereich des Mondes und zu seinem schimmernden Silberschilde* [4: 60]

Культ Сонця в релігійних розповідях та поезії стародавніх народів займав особливе місце. Вони боготворили його і представляли в антропоморфічних та зооморфічних образах Пта, Ра, Озіріса, Аполлона, Дажбога. Т. Манн, як митець епічного складу мислення, не може пройти повз такі важливі моменти світосприйняття. Тому і в його тетралогії культ Сонця займає відповідне місце: *Öl und Wein sind der Sonne heilig <...> [4: 109]. <...> wie denn Reinheit einzig der Sonne und dem Ungespalten-Urgöttlichen zuzuschreiben sei, nicht aber seinen planetaren Erscheinungsformen <...> [4: 75]*

Захід Сонця завжди супроводжується появою великої кількості нічних світил, яким в усі часи людство надавало символічної значущості, складаючи і культивуваючи космологічні міфи. Так і в Манна: *Mardug, der König, der bald nach Weggang der Sonne aufgezogen war und die ganze Nacht scheinen würde, wäre ihm gleichgekommen an Pracht, hätte nicht der Mond seinen Glanz überblendet* [4: 60].

Оріон вважається одним з найкрасивіших сузір'їв на небі. Відомо також, що в ньому нараховується 122 зірки, які можна спостерігати неозброєним оком. *Prunkvoll, mit seinem roten Hauptliche, stellte Orions vertraute Figur sich dar, ein Jäger auch er, gegürtet und wohlbewehrt, nach Westen geneigt* [4: 60]. Як зауважив В.М. Калінін у своїй статті "Тайный смысл их царственных имен", в якій досліджує вживання космопонімів у поезії І.А. Буніна "По всей вероятности, <...> "одно из красивейших созвездий на небе" <...> правилось писателю не только тем, что "три наиболее яркие звезды второй величины <...> вытянутые в одну прямую бросаются в глаза самому неопытному наблюдателю" <...> Пояс Ориона яли Посох Иакова), но и космологической составляющей мифа об Орионе, согласно которому этот могучий воин-исполин в блестящем вооружении, сопровождаемый небесным псом

Сириусом <...>, преследует звезды и обращает их в бегство. Лишь на рассвете подчиняясь воле возлюбленной – Эос, – Орион на ее колеснице покидает небо” [1:16].

Крім космопоетонімів, Манн вражає широким використанням астропоетонімів – Регул є зіркою першої величини в сузір'ї Лева. *Regulus im Bilde des Löwen grüßte aus voller Höhe, <...> [4: 60].*

Північне сузір'я Волопас нараховує близько 140 зірок, в числі якого зірка першої величин Арктур, яка ще називалась Коланца, Азімех. Альрамех, але цих більш давніх назв у романі-міфі ми не виявили: <. > *der rotgelbe Arctur im Ochsentreiber noctief im Nordosten stand [4. 60].*

Як відомо, в стародавніх міфологіях велика увага приділялась положенню зрок на небі, складанню гороскопів. Не обійшов цього стороною і Т.Манн. В одному з діалогів між батьком (Яковом) та сином (Йосифом) за допомогою космопоетонімів розповідається про життєве призначення головного героя Joseph (Йосифу) склани гороскоп його народження <...> *da Schamasch im Scheitel stand und im Zeichen der Zwillinge und im Osten heraufkam das Zeichen der Jungfrau [4: 106].*

Тетралогія Т. Манна орієнтується на культуру та міфологічні погляди стародавніх народів: шумерів, хеттів, аккадців: Уту – (шумер. “світлий”, “сіяючий”, “день”), Шамаш (аккад., “сонце”). Відомо, що в шумерській міфології Уту – це сонячний бог, бог Місяця Нанни, брат Інани (відповідно в аккадській Сіни та Іштар). Інколи Мардук називають його братом. Роль Уту в шумерській міфології, який знаходиться в залежності від бога Місяця, є значно меншою від ролі Шамаша. <...> *da Schamasch im Scheitel stand <...> [4: 106]*

Набу – в аккадському культі вважається богом письмового мистецтва та мудрості Сін Мардука та Зерпантум, заступник передмістя Вавилону – Борсіши.

Triff aber stark gestellten Monde Nabu, der Gescheite <...> [4: 106].

У художньому контексті онімні одиниці мають здатність функціонально переосмислюватися та набувати експресивної анразності. Поетоніми різних рівнів відображають авторську картину світу. Внаслідок цього вони можуть набувати додаткових значень, авторських конотацій. З одного боку, автор бачить онімний простір немовби зі сторони, виступає деміургом (перебуває над ним) сам створює поетонімосферу, а з іншого, як оповідач, з'являється всередині поетонімосфери, всередині сюжету.

Власні назви займають особливе місце в мові художнього твору. Як топонімія, так і космопімія входять у змістоге ядро роману. Вивчення цієї проблеми можливе лише через дослідження взаємодії культур Заходу та Сходу, яка є однією з найважливіших рис поетики тетралогії в цілому.

Здійснений Майном підбір еквівалентів для визначення онімних одиниць Стародавнього Сходу заслуговують окремого дослідження.

Примітки

¹ Роман Т. Манна “Joseph und seine Brüder” українською мовою не перекладений.

Література

1. Калинин В.М. “Тайный смысл их царственных имен” // Восточноукраинский лингвистический сборник. Выпуск восьмой. Сборник научных трудов // Редколлегия: Е.С. Огия (отв ред.) и др. – Донецк: Донеччина, 2002. – С.3–19.
2. Калинин В.М., Панасюк Л.О. Поэтонимосфера пролога к тетралогии Т.Манна “Иосиф и его братья” // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: Научно-методический сборник. – Вып.Х. 4.1. / Отв. ред. В.А.Глущенко. Отв. за выпуск О.Е.Ольшанский – Славянск СГПУ, 2000 – С. 147–159.
3. Манн Т. Иосиф и его братья. Том первый. Пер. с нем. С. Алта / Вступ. ст. Б.Сучкова. – М.: Правда, 1987. – 720 с.

4. Т.Мавн "Joseph und seine Brüder". *Der erste Roman: Die Geschichten Jaakobs-* Der Text wurde anhand der Erstausgabe, S.Fischer Verlag, Berlin, 1933, neu durchgesehen. 10.Auflage: Dezember, 2000. Veröffentlicht im Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, Mai 1991. – 383 S.
5. Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990 – 672 с.

Лариса Селіверстова (Харків)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З ВЛАСНИМИ НАЗВАМИ В ІДІОЛЕКТІ ЯРА СЛАВУТИЧА

In the article phraseological units (PhU) are studied, in which the proper Names (antroponyms and toponyms in the idiolectics of Yar Slavutych, a contemporary poet of Ukrainian Diaspora), are of the general component. The studied PhU according to their onomastic type of the components are sub-divided. PhU with byblionyms, mythonyms, othe antroponyms and toponyms. The proper Names within the PhU are the focus of national-subjective senses; are the sign of denotative situation, which causes all the complex of associative relations and connotations. In the author's idiolectics national-cultural and intercultural onomastic PhU are distinguished. The author's PhU demonstrate phrase-composing potentials of new onim components.

Власні назви часто використовуються у складі фразеологізмів як важливі структурні компоненти. Семи окремого значення слів-компонентів, що беруть участь у формуванні цілісної фразеологічної семантики, часто привертають увагу дослідників. Зіставленню лексичного наповнення фразеологічних одиниць (далі ФО) та їх семантики присвячено багато робіт, у тому числі предметом дослідження були фразеологізми з ономастичними компонентами. [2: 2]. За статистичними даними на матеріалі російської та угорської мов, що наводить М.Пілаш [6:187-193], - на жаль, таких даних не можемо навести з української мови. - "число особових імен, прізвищ, прізвищк людей, зокрема історичних осіб, літературних героїв та письменників, релігійних діячів, а також назв релігійних свят і номінацій різних географічних об'єктів у складі фразеологізмів досягає в російському матеріалі шестисот, в угорських джерелах понад семисот одиниць" [6:187]. "Природа значень фразеологізмів із власними назвами тісно пов'язана з практичним досвідом людини, з культурно-історичними традиціями, з міфологією та релігією" [3: 46]. Отже, значення відномастичної фразеології важливе тим, що через колоритні оніми передаються особливості національної та світової історії, міфології, фольклору.

В українському мовознавстві проблему власних назв у складі фразеологізмів досліджував М.Алефіренко; він зазначив, що "в семантичній структурі власних назв відбувається нерерозподіл ієрархічної залежності денотативних і конотативних сем: останні витісняють із ядра значення оніма денотативну сему і переходять із периферії лексичного значення в його центр. Коли власна назва стає елементом фразеологізму, вона набуває властивості реалізації в значенні апелатива. Наслідком цього стає вихід на перший план абстрактного значення онімів, що забезпечують номінативну, смислову, заступаючу і стилістичну функції власних назв у фразеологізмі" [1:5].

Досліджуючи конотацію власних назв у сучасних художніх творах, І.Муромцев звертає увагу на те, що "значною мірою активізується паронимазійне зближення оказіонального ономата з відповідним апелативом або іншим ономатом, часто з словосполученням або навіть фразеологічною одиницею" [5: 98] Онім у складі